

OPAKOVÁNÍ A JEDINEČNOST V UMĚNÍ

Abychom se vyvíjeli, opakujeme. Někdy se však kolečka začnou protáčet naprázdno a my si toho nemusíme všimnout. To pak opakujeme špatně. Německý filosof Georg W. F. Hegel si této zrádné dialektiky všiml – i toho, jak snadno se pak z opakovaného rodí fetiš –, přesto doporučoval: opakovat a opakovat! Má to co dělat s moudrostí, jak hlásá okřídlené latinské přísloví, jehož středoevropskou popularitu lze dostopovat i k rakouskému biologovi Paulu Kammererovi, který v opakování viděl klíč k pochopení světa a událostí vůbec. Zkrátka, *einmal ist keinmal*, jak říkají myslitelé národa, který se opakovaně spálil ve sluncích svých nejradikálnějších idejí. Opakování přetavuje možné v nutné: co se zprvu jevílo jako pouhá náhoda, repetitivně vychládá a tvrdne v zákonnou formu. Opakováním činy nabývají na vážnosti, shrnuje Hegel. Opakovat znamená něčemu vůbec přiznat hodnotu či ji ověřit. První pohled poutá pozornost, druhý skutečně *vidí* – a *svědčí*. Důležitost, ale i obyčejnost a kýč objevujeme právě až ve druhém pohledu. A také jedinečnost, třebaže vždy již ztracená, má svůj původ v opakování.

Podle Waltera Benjamina, dalšího filosofa opakování a jedinečnosti, teoretika umění a mimo jiné obdivovatele Bertolta Brechta, platí opakování za metodu záchrany dějinných fenoménů: Protože nejvyšší lidskou silou prý není velkorysost a empatie, nýbrž vzpomínka, tedy schopnost zpřítomnit, co dosud stálo (domněle) mimo dosah, nepoznané, a přece mocné. V psychoanalýze takto člověk zachraňuje sebe, v revoluci společnost, uvažuje současný filosofický revolucionář

Slavoj Žižek, podle nějž jediné opakovaná revoluce je revoluce legitimní. Ostatně punk je skutečným punkem teprve s heslem „Punk’s not dead“.

Nakonec i psaní má benjaminovskou aureolu spásy a revoluce, pokud je právo svému materiálu. Nejenže zachraňuje minulé ze zapomnění, ale dokonce je teprve opatřuje významem. Texty, jež nabízí druhé letošní číslo *Divadelní revue*, tak činí v sondách do různých dějinných období.

Rubriku studií otevírá Pavel Drábek teoretickým promyšlením adaptace coby proměnné, jež se ve své bytostné paradoxnosti stále stejně obrací k nenapodobitelnému. Klade si otázky, jak je možný takový obrat a co pak teorie, jež se pokouší vyložit neopakovatelný divadelní zážitek, může věčně nabídnout. Vlastně tak hegelovsky staví teorii z hlavy zpět na nohy, když odvážně pátrá po možnostech běžného teoretického východiska, jež se funkčně musí *opakovat*, chce-li postihnout *jedinečnost* divadelního představení. Druhá zařazená studie k dialektice opakování a jedinečnosti přistupuje z opačného konce: Otto Drexler v ní rekonstruuje životní příběh a dílo všestranného Emanuela Famíry. Odkaz avantgardního umělce a ideologicky výrazné osobnosti, nezařaditelný svou rozmanitostí i vnitřním ideovým napětím, jako by se nehodil do zjednodušujících narativů dějin, a tak Famíra zůstal zapomenut a nepochopen. Drexlerova studie pečlivě osahává okraje této kulturní prolákliny a skrze aparát paměťových studií a teorie reprezentace poukazuje na právě ty fascinující rozpory Famírovy paměťové stopy, jež znemožnily její integraci do historicko-estetického povědomí.

Také články Kláry Černé a Markéty Polochové ohledávají téma opakování na pozadí konkrétních uměleckých případů. Černá komparativně usouvztahuje slavný román Thomase Bernharda *Mýcení. Rozčilení* s jeho českou inscenací v Divadle Na zábradlí. Analýza pražské jevištní verze jednak dokládá jeden adaptační trend současnosti – totiž že spíše asociujeme, než

vyprávíme – a jednak podává podrobný rozbor jednotlivých inscenačních a literárních motivů Bernhardových děl od *Mýcení. Rozčilení* přes dramata *Ignorant a šílenec* a *Immanuel Kant* k *Ritter, Dene, Voss*. Markéta Polochová pak ve své studii otevírá téma návratnosti her Henrika Ibsena v díle režiséra Jana Nebeského. Všimá si, že ibsenovská poetika, k níž se Nebeský obrací od rané tvorby až po svá pozdní díla, dovoluje interpretovat režisérovy inscenace jako soudržný a svěbytný celek. Někdy je opakování kýč či obsese – a jindy kód, jímž odemkneme universum.

Mezi recenzované statě v rubrice Materialia zařazujeme text Martina Hanouška o ochotnickém divadle pražské nobility na počátku 19. století, konkrétně o filantropickém počínání rodiny Clam-Gallasů v jejich staroměstském sídle. S autorem je sledujeme z perspektivy dějinných okolností i umělecké a provozní povahy. Výjimečný objev spatý s městským divadlem v Bratislavě, respektive v někdejší Prešporku, koncem 19. století jedním z nejvýznačnějších takových institucí v Rakousku-Uhersku, představuje ve svém textu Jana Luková. Rekonstruuje historické pozadí nedávno nalezených a popsaných původních maleb ze stropu divadelního hlediště. S Michalem Toporem se pak přesouváme z 19. do 20. století. Autor se noří do poetiky a metafyziky Otokara Fischera v textu zvrstveném z pronikavého Fischerova čtení díla Arthura Schnitzlera, s přihlédnutím zejména k motivům loutky, iluze, děja vu či osudu.

Petra Ježková a Pavel Drábek píší o jiném archivním objevu; nález strojopisu Kvapilovy úpravy Snu noci svatojánské pro rozhlas podnítl kontextualizovanou analýzu. Autoři podávají vhled do Kvapilova estetického i dramaturgického uvažování a jeho fascinaci Shakespearovým dramatickým dílem představují jako příklad tvůrčího a umělecky objeveného opakování. Věra Velemanová připomíná dílo výtvarníka Libora Fáry, od jehož narození letos uplynulo sto let. Soustředí se přitom

na Fárovu typografickou tvorbu – plakátů a programů – pro pražská divadla a na jeho scénografický rukopis, typický svou vizuální repetitivností a rytmičností. Nehistoricky laděný, kvantitativně-kvalitativní výzkum v závěru rubriky nabízí analýza dotazníkového šetření týkajícího se profesních podmínek divadelních kritiků a publicistů v České republice od Daniely Machové.

Vedle recenzovaných formátů zařazujeme i další texty. Rozhovor s filosofem Vojtěchem Kolmanem, profesorem působícím na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, vedl Otto Drexler zejména na podkladě knihy *Co je dialektika?*, již předloni vydalo nakladatelství Argo. Filosof jazyka i umění, logiky a dialektiky se nejen v této publikaci zamýšlí nad sociálními kořeny a mezemi poznání a jeho konstitucí mezi vnitřními stavy a formalizovanými pravidly. Dlouhodobě zkoumá také epistemologický potenciál humoru či nezbytnost omylu a pochybnosti pro možnost dobrat se pravdy. A jsou to třeba právě opakování omyl a humor – charakteristické svou inkongruencí ve vztahu k okolnostem –, jež nejen v umělecké tvorbě obnažují povahu porozumění a rozumu vůbec.

Kdo kdy navštívil Liberec, nepochybně si ihned vybaví tamní architektonický *genius loci*. Michael Sodomka přispěl do rubriky Fokus esejem o divadelním zpracování tohoto kulturního fenoménu. Na pozadí analýzy *SIALských trojčat*, inscenace Malé scény libereckého Divadla F. X. Šaldy, autor zodpovídá i obecnější otázku: jaké místo dnes mají regionální témata v české divadelní tvorbě? V druhém zařazeném esaji nás Vojtěch Voska přivádí znovu do Divadla Na zábradlí, jehož dlouhodobé strategie práce s publikem podle něj pomohly stvořit jedinečný institucionální „lovebrand“. K aktuálním trendům nejen v divadlech, ale i v divadelní teorii pak poutá pozornost třetí z článků rubriky, text Otty Kauppinena, zacílený na průběh a debatní uzly letošního ročníku konference Perspektivy

teatrologie. V rubrice Desiderata umělecký esej Michala Denciho čtenáře vrací k samotné struktuře a smyslu opakování. V několika filosofujících zastaveních – od Goldoniho *commedie dell'arte* přes Antonina Artauda, Claudii Castellucci, Federica Garcíu Lorcu a význačné proponenty flamenca až zpět k Harlekýnovi – si Denci mimo jiné pohrává s myšlenkou, že divadlo je opakování, v němž překonáváme smrt: je životem *post mortem*.

Čtenáři *Divadelní revue* najdou v tomto čísle jako obvykle i řadu knižních recenzí a přehled nových titulů. Připojujeme zprávy o dění v česko-slovenském divadelním a teatrologickém

prostředí posledního roku (o festivalu Nová dráma a vzniku Asociace divadelních dramaturgů a dramaturgyň) a také vzpomínku na dlouholetou vedoucí Divadelního oddělení Národního muzea Vilemínu Pecharovou.

Myslet nakonec neznamená než pokoušet se tvořivě opakovat myšlenky druhých a reflektovaně v tom selhávat, jak naznačuje třeba esej Michala Denciho. Tímto číslem jsme jeden takový pokus učinili. Jeho posouzení teď už náleží výhradně druhému pohledu – pohledu čtenáře.

Josefína Formanová

